

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НА ПІДПРИЄМСТВІ З МЕТОЮ ПОПЕРЕДЖЕННЯ БАНКРУТСТВА

Розглянуто проблему забезпечення економічної безпеки підприємства у кризових умовах розвитку економіки. Проаналізовано та систематизовано основні заходи щодо зміцнення економічної безпеки підприємства в розрізі її основних функціональних складових

Постановка проблеми. В умовах ринкової економіки підприємства функціонують в умовах невизначеності, непередбачуваності. Тривала і глибока економічна криза в нашій країні спричинила багато непередбачуваних небезпек та загроз для ще молодого бізнесу. На розвиток підприємництва впливають ще й такі фактори, як нестабільна політична та соціально-економічна ситуація в країні, недосконале комерційне законодавство, криміналізація суспільства, влади та бізнесу, корупція, шахрайство тощо. Все це різко загострило проблему забезпечення економічної безпеки підприємства [6, с. 17].

Крім того, кризові умови розвитку економіки, зростання кількості збиткових підприємств, та високий рівень банкрутства спонукають до пошуку шляхів підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання, забезпечення їх стабільного функціонування. Одним з таких напрямів є забезпечення економічної безпеки підприємства.

Стан вивчення проблеми. В Україні в умовах радикальних економічних перетворень все більшого значення набувають питання захисту підприємництва.

На сьогодні проблема економічної безпеки на підприємстві є досить актуальною та розглядається багатьма сучасними науковцями, серед яких: О.В. Березін [2], В.П. Василенко [3], О.С. Іванілов [5], Т.М. Іванюта [6], І.Н. Карпунь [7], С.Ф. Покропивний [10], Л.І. Шваб [13] та інші. Однак не вирішено досі залишається проблема саме забезпечення економічної безпеки на підприємстві для запобігання виникнення кризовим явищам та недопущення до критичного рівня його діяльності – банкрутства.

Мета дослідження полягає у дослідженні питання забезпечення економічної безпеки підприємства для стабілізації його стану в кризових умовах розвитку економіки та попередження банкрутства підприємства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій показав, що питанню економічної безпеки підприємства приділяється значна увага з боку вітчизняних науковців, а саме розглянуто теоретико-методологічні аспекти економічної безпеки підприємства, основні функціональні складові, їх сутність та значення. Однак, перехід до ринкової економіки, створення значної кількості підприємств, виникнення різноманітних способів конкурентної боротьби, недосконале законодавство, слабкість та корумпованість державних структур, криміналізація господарської діяльності та інші причини створили господарюючим суб'єктам умови, в яких вони вимушені приділяти значну увагу питанням забезпечення власної економічної безпеки [6, с. 18].

Викладення основного матеріалу. У будь-який момент функціонування суб'єкта господарювання існує небезпека кризи, навіть тоді, коли криза не спостерігається, коли її фактично немає. Це визначається тим, що соціально-економічна система розвивається циклічно, динамічно розвивається зовнішнє середовище, міняється співвідношення керованих і некерованих процесів, змінюються потреби й інтереси людей. Тому головне завдання підтримки стабільності на рівні підприємств полягає в недопущенні критичного й, тим більше, катастрофічного ризиків для того, щоб уникнути виникнення кризової ситуації [13, с. 389].

У протидії кризовим процесам вагоме місце посідає економічна безпека підприємства як універсальна категорія, що відображає захищеність суб'єктів соціально-економічних відносин на всіх рівнях. Для підприємства економічна безпека відображає захищеність його

діяльності від негативних впливів зовнішнього середовища, здатність швидко усунути різнохарактерні загрози, адаптуватися до умов, що склалися і негативно відбиваються на його діяльності. Крім того, розглядаючи це поняття у межах тривалого періоду, варто акцентувати увагу на тому, що його зміст включає систему заходів, які у сукупності забезпечують конкурентоспроможність і економічну стабільність підприємства, сприяють підвищенню рівня добробуту працівників [2, с. 295].

Проведений аналіз наукової літератури [1-13] дав змогу визначити найбільш комплексне і змістовне визначення поняття "економічна безпека підприємства", а саме:

Економічна безпека фірми (підприємства, організації) – це такий стан корпоративних ресурсів (ресурсів капіталу, персоналу, інформації і технології, техніки та устаткування, прав) і підприємницьких можливостей, за якого гарантується найбільш ефективне їхнє використання для стабільного функціонування та динамічного науково-технічного й соціального розвитку, запобігання внутрішнім і зовнішнім негативним впливам (загрозам) [1, с. 242; 9, с. 527; 10, с. 534].

Отже, економічна безпека – це такий стан потенціалу підприємства, за якого гарантуються найбільш ефективне його використання, стабільне функціонування господарської системи, її подальший розвиток [2, с. 296].

До **головних цілей** формування економічної безпеки підприємства належать:

- забезпечення фінансової стійкості та незалежності;
- досягнення лідерства у технологіях;
- забезпечення високого конкурентного статусу;
- підвищення ефективності менеджменту;
- оптимізація використання потенціалу підприємства;
- мінімізація руйнівного впливу зовнішнього середовища;
- забезпечення функціонування підприємства у межах правового поля;
- захист власної комерційної таємниці [2, с. 296-297].

Рівень економічної безпеки підприємства залежить від того, наскільки ефективно його керівництво і спеціалісти будуть спроможні уникнути можливих загроз і ліквідувати шкідливі наслідки окремих негативних складових зовнішнього і внутрішнього середовища.

Аналізуючи діяльність того чи іншого підприємства, можна виокремити певні специфічні *причини, які негативно впливають на зниження рівня економічної безпеки* і можуть привести підприємство до критичної межі, тобто до фінансової неспроможності його життєдіяльності. Типовими наслідками негативного впливу на економічну безпеку і зниження її до критичної межі можуть бути:

- втрата клієнтів і покупців готової продукції;
- зменшення кількості замовлень і контрактів із продажу продукції;
- неритмічність виробництва, неповне завантаження потужностей, підвищення собівартості та різке зниження продуктивності праці;
- збільшення розміру неліквідних оборотних засобів і наявність наднормативних запасів;
- виникнення внутрішньовиробничих конфліктів та підвищення плинності кадрів;
- зниження цін на продукцію, не залежних від діяльності підприємства;
- істотне зменшення обсягів реалізації і, як наслідок, недоодержання виторгу від реалізації продукції.

Все це наближає підприємство до економічної кризи [7, с. 50-51].

Таким чином, можна констатувати, що ефективність функціонування підприємства і саме його існування, особливо в нестабільних умовах перехідної економіки значною мірою залежить від **системи економічної безпеки**, яку загалом можна розглядати як невід'ємну частину системи управління промисловістю, спрямовану на протидію зовнішнім та внутрішнім загрозам його функціонування [8, 11].

Створення системи безпеки підприємства та організація її успішного функціонування повинні

ґрунтуватись на методологічних основах наукової теорії безпеки. Повинні бути визначені цілі системи безпеки підприємства:

- що необхідно здійснити, чого слід досягти;
- які завдання необхідно вирішити для досягнення поставлених цілей;
- які основні функції системи безпеки підприємства – визначити коло діяльності цієї системи [6, с. 20].

Система безпеки підприємства представлена на рис. 1 (розроблено за [6]).



Рис. 1. Система безпеки підприємства

Для забезпечення економічної безпеки на підприємстві, що являє собою цілу систему, необхідно розрізнити її **основні функціональні складові**.

Система економічної безпеки підприємства традиційно включає такі складові:

- а) інтелектуальну і кадрову;
- б) інформаційну;
- в) техніко-технологічну;

- г) фінансову;
- ґ) політико-правову та екологічну;
- д) силову.

В свою чергу, І.Н. Карпунь доповнює систему економічної безпеки підприємства ще такими складовими як інтерфейсна, соціальна, ринкова, ресурсна, енергетична, що представлені на рис.2 [7, с. 49].

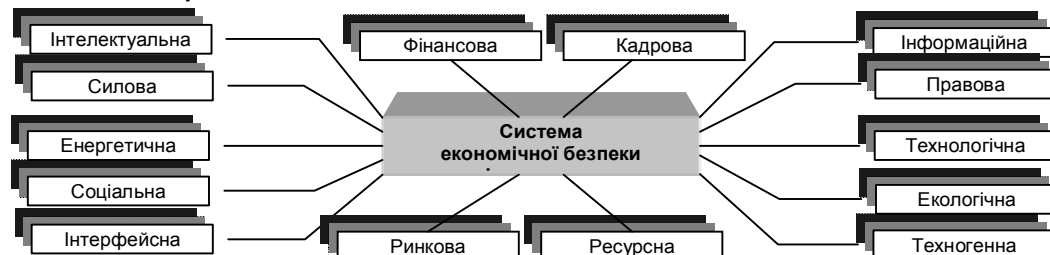


Рис. 2. Складові системи безпеки підприємства [7]

Для аналітичного оцінювання кожної з наведених на рис. 2 функціональних складових слід визначити спектри

можливих загроз (ризиків) та оцінити ймовірність і наслідки їх реалізації [5, с. 657].

Аналитичну оцінку рівня економічної безпеки підприємства більшість авторів [1, 4, 9, 10] пропонує оцінювати на основі сукупного критерію шляхом зважування та сумування окремих функціональних критеріїв, що визначаються з допомогою порівняння з можливою величиною збитків, які можуть бути завдані підприємству, та ефективності заходів щодо запобігання цих збитків.

Сукупний критерій економічної безпеки будь-якого суб'єкта господарювання ($K_{сєбл}$) розраховується за допомогою формули 1:

$$K_{сєбл} = \sum_{i=1}^n K_i d_i \quad (1)$$

де K_i – величина окремого (поодинокого) критерію за i -ю функціональною складовою;

d_i – питома вага значущості i -ї функціональної складової;

n – кількість функціональних складових економічної безпеки підприємства [1, с. 244; 4, с. 285; 9, с. 530; 10, с. 538].

Після розрахунку впливу функціональних складових на зміну $K_{сєбл}$ здійснюється функціональний аналіз заходів з організації необхідного рівня економічної безпеки за окремими складовими з використанням відповідного алгоритму:

1. Визначення структури негативних впливів за функціональними складовими економічної безпеки, розподіл об'єктивних і суб'єктивних негативних впливів.

Таблиця 1. Карта функціонального аналізу економічної безпеки підприємства, організації

Функціональні складові економічної безпеки підприємства	Негативні впливи						Вжиті заходи для усунення негативних впливів		Отриманий ефект або відвернений збиток	Ефективність вжитих заходів [гр.10/(гр.5+гр.9)]	Очікувані негативні впливи		Рекомендовані заходи щодо усунення очікуваних негативних впливів		
	очікувані		фактичні		попереджені		назва заходу	витрати на реалізацію заходу			назва	розмір збитку	назва заходу	витрати на реалізацію заходу	відповідальний виконавець
	назва	розмір збитку	назва	розмір збитку	назва	розмір збитку									
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
1. _Всього															
2. _Всього															
.....															
Всього по складовим															

Конкретна оцінка підрозділу підприємства безпеки підприємства (організації) здійснюється за (організації) з точки зору забезпечення економічної допомогою показників таблиці 2 [10, с. 541].

Таблиця 2. Оцінка результативності діяльності структурних підрозділів підприємства (організації) по забезпеченні його економічної безпеки

Структурний підрозділ підприємства (організації)	Функціональна складова економічної безпеки підприємства	Назва заходу	Витрати на реалізацію заходу	Розмір відверненого збитку	Розмір нанесеного збитку	Ефективність вжитих заходів [(гр.5-гр.6)/гр.4]
1	2	3	4	5	6	7
·						
·						
·						
Всього по підрозділу						
·						
Всього по підприємству						

Таким чином, оцінка ефективності діяльності відповідних структурних підрозділів підприємства (організації) з використанням даних про витрати на запобігання можливим негативним впливам на економічну безпеку та про розміри відверненої і заподіяної шкоди дає об'єктивну (підкріплену економічними розрахунками) панораму результативності діяльності всіх структурних підрозділів (відділів, цехів) з цього питання [10, с. 541].

2. Фіксація здійснених превентивних заходів для запобігання негативним впливам за всіма функціональними складовими економічної безпеки.

3. Оцінювання ефективності здійснених заходів з погляду нейтралізації конкретних негативних впливів за кожною складовою економічної безпеки.

4. Визначення причин недостатньої ефективності заходів, здійснених для подолання вже наявних і можливих негативних впливів на економічну безпеку.

5. Виявлення неусунених та очікуваних негативних впливів на рівень економічної безпеки і тих, що можуть з'явитися в майбутньому.

6. Опрацювання рекомендацій щодо усунення існуючих негативних впливів на економічну безпеку і запобігання можливим таким впливам.

7. Оцінювання вартості подолання з пропонованих заходів щодо усунення негативних впливів на рівень економічної безпеки та визначення відповідальних за їхню реалізацію [4, с. 285; 5, с. 669; 10, с. 539].

С.Ф. Покропий пропонує результати функціонального аналізу фіксувати в спеціальній таблиці-карті (таблиця 1) [10, с. 540]. Заповнюючи її, негативні явища, що впливають одразу на кілька складових економічної безпеки, враховують окремо для кожної з них, натомість вартість заходів, які повторюються стосовно різних функціональних складових, враховують у бюджеті підприємства (організації) лише один раз [5, с. 670].

Загалом, варто відзначити, що суть основного завдання аналізу та оцінки на основі наведених вище таблиць (табл.1, 2) полягає в процедурі проведення таких розрахунків, котрі навіть у разі їх неповної адекватності уможливили б отримання достатньо надійних результатів, на які можна спиратися за вибору господарської альтернативи.

Крім цього, як наголошує О.С. Іванілов, механізм створення економічної безпеки має базуватися на внутрішньо-системних характеристиках підприємства, тобто сама соціально-економічна система має включати "вбудовані" механізми запобігання зовнішнім і внутрішнім загрозам [5, с. 657].

Отже, система управління на підприємстві повинна перебувати у стані постійного очікування сигналів загрози з боку зовнішнього і внутрішнього середовищ та адекватного реагування на них. Саме тому необхідна системна методика діагностики економічної безпеки підприємства.

Результати діагностики та оцінка рівнів складових економічної безпеки повинні бути покладені в основу розробки комплексу заходів, спрямованих на протидію загрозам і підвищення рівня економічної безпеки підприємства [8, с. 293]. Це в першу чергу:

- формування необхідних корпоративних ресурсів (капіталу, персоналу, прав, інформації, технології та устаткування);
- прогнозування та планування економічної безпеки за функціональними складовими;
- стратегічне планування фінансово-господарської діяльності підприємства (організації);
- тактичне планування економічної безпеки за функціональними складовими;
- оперативне управління фінансово-господарської діяльністю підприємства (організації);
- здійснення функціонального аналізу рівня економічної безпеки;
- узагальнююче оцінювання досягнутого рівня економічної безпеки [9, с. 529].

Здійснення зазначених заходів у комплексі може забезпечити відповідний рівень економічної безпеки підприємства.

І.Н. Карпунь відзначає, що найбільш високою гарантією безпеки діяльності підприємства є надійний ринок збуту продукції, її конкурентоспроможності надійність, стабільність споживої продукції, доступні ціни на товари сприяють довготерміновим угодам на постанову продукції на взаємовигідних умовах [7, с. 50].

Одним з найбільш значимих елементів системи безпеки підприємства є механізм її забезпечення, який являє собою сукупність законодавчих актів, правових норм, рушійних мотивів та стимулів, методів, заходів, сил та засобів, за допомогою яких суб'єкт впливає на об'єкт для досягнення цілей безпеки та вирішення завдань [6, с.28].

Механізм забезпечення економічної безпеки складається з таких основних елементів:

- оцінка ризику здійснення планованої логістичної операції та окремих її елементів в цілому;
- розробку заходів щодо зменшення ступеня ризику або його повного усунення та плану їх здійснення в конкретній компанії;
- організацію реалізації розробленого плану;
- проведення періодичного контролю щодо здійснення розробленого плану і при необхідності – внесення коректив в даний план;
- підведення підсумків забезпечення економічної безпеки логістичної операції по закінченні її виконання [3, с. 45].

Стратегія економічної безпеки повинна включати:

- 1) характеристику зовнішніх і внутрішніх загроз економічній безпеці підприємства;
- 2) визначення і моніторинг чинників, які зміцнюють або негативно впливають на стійкість його соціально-економічного стану на короткострокову і середньострокову (три-п'ять років) перспективу;
- 3) визначення критеріїв і параметрів (допустимих значень) показників, що характеризують інтереси підприємства і відповідають вимогам його економічної безпеки;
- 4) розробку економічної політики, що включає механізми обліку, які впливають на стан економічної безпеки чинників;
- 5) напрямки діяльності підприємства відносно реалізації стратегії [5, с. 667].

Крім того, важливо відзначити, що механізм забезпечення економічної безпеки на підприємстві передбачає застосування заходів щодо її зміцнення, що представлені в таблиці 3 (розроблено за [13]).

Особливої уваги в таблиці 3 заслуговує представлення заходів зміцнення економічної безпеки підприємства у розрізі саме функціональних складових, так як кожна з них потребує застосування різних заходів і мір відповідно до змісту та наявних проблем.

Таким чином, формування необхідного рівня економічної безпеки підприємства включає етапи:

- 1) формування ефективних факторів виробництва (нового устаткування, кваліфікованої робочої сили і т. д.);
- 2) виробництво продукції з урахуванням потреб ринку, підвищення її якості та дизайну;
- 3) вибір надійних постачальників сировини, матеріалів, енергоносіїв;
- 5) проведення приватизації;
- 6) надійний захист власних комерційних таємниць;
- 7) зміна, в разі необхідності, керівництва підприємства [13, с. 389].

Таблиця 3. Забезпечення економічної безпеки підприємства у відповідності до її функціональних складових

Складові економічної безпеки	Заходи зміцнення економічної безпеки підприємства
Технологічна безпека	– створення нових організаційно-виробничих структур; – використання лізингу; – активна участь у міжнародних виставках та семінарах; – впровадження передового світового досвіду
Ресурсна безпека	– вдосконалення систем розрахунків; – підвищення продуктивності праці; – збільшення капіталовкладень у ресурсозбереження; – стимулювання "ресурсного" напрямку науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт
Фінансова безпека	– застосування принципу дотримання критичних строків кредитування; – створення інформаційного центру з дебіторської та кредиторської заборгованості; – створення в структурі інформаційного центру спеціальної групи працівників, яка б контролювала нарахування та сплату податків і зборів
Соціальна безпека	– наближення рівня оплати праці до рівня розвинутих країн; – залучення робітників до управлінських функцій; – підвищення кваліфікації працівників; – зацікавленість адміністрації підприємства в працевлаштуванні безробітних; – розвиток соціальної інфраструктури підприємства; – підвищення матеріальної відповідальності працівників за результати своєї праці

Для здійснення заходів із досягнення належної економічної безпеки слід визначити обсяг ресурсів і мобілізувати внутрішні й зовнішні їх джерела (продаж частини майна, розпродаж продукції, яка не реалізована, отримання кредиту) [13, с. 389].

Система безпеки підприємства вирішить завдання, що перед нею поставлені, тоді, коли буде працювати, тобто її невід'ємною складовою є практичні дії щодо забезпечення безпеки бізнесу

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Таким чином, в результаті проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

1. Ситуація, що склалась у суспільстві та в економічній системі, викликала багато непередбачуваних небезпек і загроз для підприємництва, яке ще не має необхідного досвіду.

У ринкових умовах господарювання підприємство, як відкрита система, функціонує у складному зовнішньому середовищі, що характеризується нестабільністю та постійною динамікою. Таке середовище змушує керівництво швидко адаптуватися до нових умов, потребує знання законів розвитку та пошуку шляхів виживання в ринковій економіці, врахування чинників невизначеності та нестійкості економічного середовища.

2. Необхідність постійного дотримання економічної безпеки зумовлюється об'єктивно наявним для кожного суб'єкта господарювання завданням забезпечення стабільності функціонування та досягнення головних цілей своєї діяльності.

3. Для промислових підприємств оцінка економічної безпеки є важливою, передусім, через те, що їх активно задіяний потенціал є визначальним чинником антикризового розвитку, гарантом економічного зростання і підтримки економічної незалежності та безпеки країни.

Саме для недопущення кризового стану виробничо-економічних систем у промисловості слід сформувати відповідну й адекватну реальним соціально-економічним процесам систему економічної безпеки, яка породжує здатність промислового виробництва до функціонування в умовах підвищеного ризику та загроз [11, с. 53]

Таким чином, в результаті вивчення сутності економічної безпеки підприємства можна зробити висновок, що вона покликана створити умови для ефективної діяльності підприємства та, в результаті, досягнення цілей бізнесу в умовах конкуренції та господарського ризику, шляхом своєчасного виявлення та послаблення дії різноманітних небезпек та загроз.

Список використаної літератури:

1. *Афанасьєв М.В.* Економіка підприємства: Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни / За редакцією проф. М.В. Афанасьєва. – Х:

ВД "ІНЖЕК", 2003. – 410 с. 2. *Березін О.В.* Економіка підприємства: навч. посіб. / О.В. Березін, Л.М. Березіна, Н.В. Бутенко. – К.: Знання, 2009. – 390 с. 3. *Василенко В.П.* Вопросы обеспечения экономической безопасности – одно из направлений деятельности субъектов предпринимательства / В.П. Василенко // Логистика: проблемы и решения. – 2010. – № 5. – С. 43-45. 4. *Горлачук В.В.* Економіка підприємства: [навч. посібник] / В.В. Горлачук, І.Г. Яненко. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. – 344 с. 5. *Іванілов О.С.* Економіка підприємства: підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / О.С. Іванілов – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 728 с. 6. *Іванюта Т.М.* Економічна безпека підприємства: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Т.М. Іванюта, А.О. Заїчковський – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 256 с. 7. *Карпунь І.Н.* Управління фінансовою санацією підприємства: навч. посібник. / І.Н. Карпунь. – Львів: "Магнолія-2006", 2009. – 418 с. 8. *Косянчук Т.Ф.* Економічна діагностика: навч. посібник / За заг. ред. Т.Ф. Косянчук – Львів: Новий Світ – 2000, 2007. – 452 с. 9. *Манів З.О.* Економіка підприємства: навч. посіб. / З.О. Манів, І.М. Луцький. – К.: Знання, 2004. – 580 с. 10. *Покропивний С.Ф.* Економіка підприємства: підручник / За заг. ред. д-ра екон. наук, проф. С.Ф. Покропивного. – К.: КНЕУ, 2003. – 608 с. 11. *Приходько С.В.* Формування адекватного реальним виробничо-господарським процесам комплексу заходів реагування на загрози економічній безпеці / С.В. Приходько // Інвестиції: практика та досвід. – 2011. – № 4. – С. 52-55. 12. *Скібіцький О.М.* Антикризовий менеджмент: навч. посібник. / О.М. Скібіцький – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 568 с. 13. *Шваб Л.І.* Економіка підприємства: підручник. / Л.І. Шваб – К: Каравела, 2011. – 416 с.

ТРОЦ Ірина Вікторівна – аспірант кафедри обліку і аудиту Хмельницького національного університету.

Наукові інтереси:

– система попередження та напрями подолання банкрутства підприємств;
– стратегічні напрями вирішення проблеми банкрутства на підприємстві.